

*Nomen est omen: Ime mi svoje reci*¹

(Maja Glušac. 2024. *Imenovanje, oslovljavanje i dozivanje u hrvatskom jeziku*. Filozofski fakultet. Osijek.)

Autoricu knjige *Imenovanje, oslovljavanje i dozivanje u hrvatskom jeziku* Maju Glušac, izvanrednu profesoricu na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost Filozofskoga fakulteta u Osijeku ne treba posebno predstavljati. Svojom prethodnom knjigom *Vrijeme u jeziku i jezik u vremenu* posvećenom izražavanju vremena u jeziku već se predstavila čitateljima *Hrvatskoga jezika* kao jezikoslovka i kroatistica koja o temama kojima se bavi promišlja široko i studiozno, povezujući jezične i izvanjezične (ontološke) spoznaje, a nova knjiga koju prikazujemo u ovome broju potvrđuje autoričin plodan istraživački rad. U knjizi se iscrpno, u okviru različitih jezičnih područja (pravopis, morfologija, pravogovor, tvorba riječi, pragmalingvistika, stilistika, onomastika, leksikografija, leksikologija, frazeologija, tekstna lingvistika) obrađuju načini obraćanja sugovorniku te mogućnosti oslovljavanja i dozivanja sugovornika jezičnim sredstvima, što je i temeljna funkcija jezika kao sustava znakova s pomoću kojega se ljudi sporazumijevaju. Knjiga u šesnaest tematskih poglavlja opisuje različite aspekte imenovanja osoba i ulica te kategoriju vokativnosti i uporabu deiktika *ti/Ti* i *Vi* u svakodnevnoj komunikaciji. Brojni primjeri imena, različiti konteksti njihove uporabe te upućivanje na neke dvojbe koje govornici imaju u vezi s uporabom imena i prezimena i oslovljavanjem u praksi dodatno pridonose vrijednosti ove knjige i potvrđuju da su imena neodvojivi dio našega identiteta i kulture, što nam je pojasnila i autorica u svojim odgovorima.

HJ: Polazištem je Vaše knjige, kako navodite u predgovoru, vokativ, kojim se bavite dugi niz godina u svojim samostalnim i suautorskim radovima, a koji je u uskoj vezi s imenima. S obzirom na to da se u suvremenome hrvatskom jeziku, pod utjecajem mjesnih govora i razgovornoga jezika, govornici pri oslovljavanju sve manje služe vokativom u pisanoj i govorenoj uporabi, opišite nam ukratko obilježja vokativa kao padeža u hrvatskome jeziku te njegove funkcije u komunikaciji.

MG: Vokativ u hrvatskome jeziku istraživala sam najprije na morfološkoj razini u svojem diplomskom radu početkom 2000-ih, a desetak godina poslije vokativu sam se vratila sasvim neplanirano istražujući jezik Ivane Brlić-Mažuranić, odnosno vokativne izraze u *Pričama iz davnine*. Istraživanjem vokativa za taj rad otvorili su mi se neki

¹ Ovaj je članak izrađen na istraživačkim projektima MWE-Cro: *Višerječni izrazi u hrvatskome jeziku – leksikološki, računalnolingvistički i glotodidaktički pristup* (IP-2022-10-7697) i HRP A: *Hrvatski prijedlozi u upotrebi – semantička i sintaktička analiza* (IP-2022-10-6867), koje financira Hrvatska zaklada za znanost.

novi vidici te sam vokativu pristupila znatno šire, ne samo kao morfološkoj kategoriji, nego ponajprije kao funkcionalnostilskoj i pragmatičkoj. Vokativ je uz nominativ nezavisan, samostalan, glavni padež, određuje se i kao *najsamostaliji*, a služi za imenovanje u izravnome obraćanju, za oslovljavanje i dozivanje – kako sam na kraju naslova i svoju knjigu. Osobito su mi zanimljive rasprave oko toga je li vokativ „pravi” padež s obzirom na semantičke i sintaktičke kriterije, odnosno njegovu sintaktičku samostalnost i funkcionalne osobitosti, kao i na izraženu komunikativnu suznačnost te u vezi s time i nužnu kontekstnu uključenost. Vokativnost je pojam širi od vokativa, to je semantičko-pragmatička kategorija koja zajedno s kategorijama imperativnosti i interogativnosti čini kategorijalni kompleks apelativnosti, kojoj je, pak, osnovna funkcija skretanje pažnje na sugovornika te namjera da se djeluje na njega i njegovo ponašanje. Iako je odnos sa sugovornikom primarna funkcija vokativa te i Jakobson vokativ određuje kao „jedno od osnovnih sredstava ostvarivanja konativne funkcije”, vokativom se ostvaruju i ostale jezične funkcije, ponajprije emotivna, poetska i fatička, ali i refencijalna i metajezična.

HJ: Imenima u poglavljima knjige pristupate veoma široko i analizirate ih u različitim uporabnim kontekstima, što je i razumljivo jer su imena svugdje oko nas. Ona nisu samo jezična pojava na razini denotacije, nego su to značenjski slojevite jedinice te ih promatrate kroz njihovu ulogu u izgradnji nacionalnoga identiteta i kulturnoga pamćenja. Kakav je status imena, primjerice, u hrvatskim rječnicima, frazemima, obilježavanju prostora u kojemu živimo?

MG: Imena su svugdje oko nas, ona su dio našega identiteta. Imena su vrlo zahvalna građa za jezična istraživanja, a pristupila sam im doista vrlo široko, tj. opisivala sam ih s različitih stajališta. Veći je dio knjige posvećen odnosu jezične norme prema imenima jer su upravo različiti uporabni konteksti pokazali kako je taj odnos vrlo problematičan. No, imena su zahvalna građa i za drukčije pristupe, ona su pokazatelj mnogih kulturnih i povijesnih mijena, što se primjerice može vidjeti u osječkoj hodonimiji, odnosno imenovanju ulica i trgova, što je ujedno i slika političkoga i kulturnoga položaja grada te dio kulturne baštine. Nadalje, imena sam istraživala i kao leksikografske jedinice koje su bogat izvor informacija koje više ili manje pridonose

osvjetljavanju različitih nacionalnih i kulturnih identiteta te (hrvatskomu) kulturnom pamćenju. U jednome poglavlju knjige s pragmatičkoga gledišta opisala sam imena u frazemima kako bih utvrdila jesu li i koliko su takvi frazemi pogodni za iskazivanje pozitivnih i negativnih konotacija te koliko njihova uporabna vrijednost ovisi o stupnju obrazovanosti govornika i prozirnosti imena u frazemu. Primjerice, među najučestalijim frazemima nalazi se frazem *kao da je pao s Marsa* te taj frazem, kao i brojni drugi frazemi s imenskom sastavnicom, najčešće ima negativne konotacije. Moj je doprinos leksikografiji i frazeologiji ujedno i popis frazema s imenskom sastavnicom koji sam uključila u knjigu.

HJ: U tumačenju odnosa imena i jezične norme često se, s obzirom na apelative, imenima pristupa kao posebnoj kategoriji za koju ne vrijede pravila koja vrijede za opće imenice, odnosno pristupa im se kao izvanjezičnoj činjenici. U praksi su takva tumačenja opravdana na razini službenoga kanonskog lika imena u nominativu, u kojemu mogu biti potvrđena različita odstupanja od norme. Međutim, brojna pravopisna i gramatička pravila hrvatskoga jezika odnose se upravo na sustavno pisanje i sklonidbu imena i prezimena. U knjizi je nekoliko poglavlja posvećeno pravopisnim i sklonidbenim pravilima koja se odnose na imena, pa Vas molim da izdvojite na koja ste se od njih posebno usmjerili.

MG: Kao što sam navela, upravo su različiti uporabni konteksti pokazali kako je odnos jezične norme i imena vrlo problematičan. Primjerice, kad se imena *Mia* i *Antonio* nađu u kosim padežima, prema pravopisnome pravilu treba umetnuti međusamoglasničko *j* i pisati *Mije* i *Antonija*. No osobe čije je ime u pitanju vrlo često negoduju kad vide svoje ime napisano u takvu liku, a i korpusna su istraživanja potvrdila neujednačenost zapisa imena kod kojih norma propisuje umetanje međusamoglasničkoga *j* u kosim padežima i pridjevima izvedenim od njih. Osim toga, usporedba različitih pravopisnih knjiga potvrdila je i neujednačenosti u normativnim pravilima, kao i dopuštene dvostruke zapise (npr. *Camusa* i *Camusja*), što također pridonosi neujednačenosti u uporabi. U vezi s pravopisnim pravilima treba spomenuti i (ne)provođenje glasovnih promjena u imenima, što sam također u knjizi pokušala objasniti u odnosu norme i uporabe. Npr. u vokativnome liku imena *Erik* vrlo će često u uporabi izostati palatalizacija jer se oblik *Eriče* pripisuje biranijem izričaju i ostavlja dojam jače emocionalne angažiranosti. Nadalje, korpusna istraživanja pokazuju da su brojne nedoumice prisutne u sklonidbi imenske formule, osobito strane, primjerice u sklonidbi imena kao što su *Hannah* i *Noah*, *Jessica* i *Francesco*, *Claire* i *Isabelle*, *Freddie*, *Bernabéu* i dr., u sklonidbi determinativnih dijelova koji mogu stajati uz imensku formulu, npr. *lady*, *miss*, *sir* i *mister*, kao i u uporabi inicijala imena i prezimena.

HJ: U suvremenoj komunikaciji, odnosno u današnjoj prezimenskoj praksi, proširena su dvostruka prezimena, osobito ona dobivena nakon vjenčanja. Dvostruka prezimena, međutim, u Hrvatskoj sežu dublje u prošlost i datiraju, kako navodite, od 13. stoljeća. Prema Vašim istraživanjima kako su se proširila dvostruka prezimena te, ako se usmjerimo na današnja prezimena, idu li ukorak

pravopisna pravila o pisanju spojnice u dvostrukim prezimenima s pravnim propisima?

MG: O dvostrukim sam prezimenima objavila rad još davne 2015. godine, a to je ujedno i moj najčitaniji rad koji ima najviše preuzimanja na Hrčku. Mislim da sama ta činjenica dovoljno govori o aktualnosti zapisa dvostrukih prezimena. Začetke dvostrukih prezimena muških osoba Šimunović smješta u 13. stoljeće te navodi dva razloga, prvi je identifikacija po rodnoj pripadnosti (kad se, primjerice, u selu nađe više obitelji s istim prezimenom: *Brojko Vranković Durinić, Princip Radčić Durinić i Vukoslav Gojsalić Durinić*), a drugi je identifikacija po mjesnoj pripadnosti (kad se u imensku formulu umeće tzv. *domovno (hižno)* ime, npr. *Juraj Milečić z Zabukljan Mogorović*). Kasniji su razlozi proizašli iz imensko-prezimenske homonimije, prezimenske neustaljenosti, zatim kao izraz domoljublja i nacionalnoga otpora (npr. *Pavao Ritter Vitezović*), nasljeđa, ali i osobnoga izbora. Ono što je osobito zanimljivo u vezi s dvostrukim prezimenima jest uporaba spojnice. Gledano s prave strane *Zakonom o osobnom imenu* ne propisuje se (ne)uporaba spojnice, no propisano je da je osoba čije se ime ili prezime ili ime i prezime sastoji od više riječi dužna služiti se istim likom toga imena i prezimena u pravnome prometu. Dakle, službeni je zapis, sa spojnicom ili bez nje, onaj koji je u matičnim knjigama. S jezične strane gledano starija su pravopisna pravila propisivala zapis dvostrukih prezimena (sa spojnicom u prezimenima ženskih osoba i bez spojnice u prezimenima muških osoba), dok suvremeni pravopisi izbor zapisa prepuštaju nositelju prezimena, odnosno načinu na koji je to zabilježeno u dokumentima. S jezične strane gledano spojnica je nepotrebna: ona je znak za nesklonjivost, a prezimena ženskih osoba (osim onih koja završavaju na *-a*) ionako se ne sklanjaju, a ako se dvostruko prezime muške osobe zapisuje sa spojnicom, onemogućuje se sklonidba prve sastavnice.

HJ: Posebnu pozornost posvećujete temeljnim komunikacijskim strategijama, a to su uljudnost, oslovljavanje i obraćanje, koje su osobito važne u javnoj komunikaciji – službenoj, medijskoj, političkoj. Kako im pristupate u knjizi i mogu li se u našem javnom prostoru izdvojiti neki temeljni obrasci tih strategija? Npr. jesmo li uljudni, znamo li se i možemo li se na kulturnan način obraćati sugovornicima?

MG: Komunikacijske su strategije tema kojom sam se također bavila u više poglavlja, a odgovor na Vaše posljednje pitanje mislim da je zasigurno potvrđan, samo je pitanje govornikova izbora hoće li i želi li biti uljudan u svojoj komunikaciji s drugima – jer i neuljudnost je strategija kojoj se u komunikaciji vrlo često (namjerno) pribjegava. No, ono što teorija opisuje kao neuljudne strategije pri oslovljavanju ili obraćanju katkad se u praksi pokazuje kao potpuno suprotna težnja, ovisno o kontekstu u kojemu se rabi. Primjerice, uporaba ženskih prezimena (kao npr. *Kosorica* i *Badrička*) može imati pejorativan prizvuk i gledati se kao seksistička strategija, no dok će politički diskurs to potvrditi (iako ne u svim situacijama), medijski će diskurs takve primjere, kao i one u kojima se imenuje i oslovljava osobnim imenom, iskoristiti pri ostvarivanju familijarnosti i približavanja imenovane osobe publici. Slično je i s uporabom društvenih

deiktika *ti* i *Vi* – prije desetak godina na radijskim postajama niste mogli čuti da se voditelji slušatelju/slušateljima obraćaju s *ti*, a danas je to sasvim uobičajeno (osim na *Hrvatskome radiju*). No, ipak se i dalje društveni deiktici većinom upotrebljavaju kako bi se označili društveni odnosi te izbor osobne zamjenice u drugome licu uvjetuje niz složenih sociopragmatičkih zakonitosti kao što su tema razgovora, društveni kontekst, dob i spol sudionika razgovora, njihovi rodni odnosi, pripadnost zajedničkoj dijalektnoj ili društvenoj skupini, politički ili pravni autoritet jednoga od sudionika razgovora te emocionalna solidarnost među sugovornicima (npr. s *Vi* oslovljavamo nepoznatu osobu, stariju osobu, student profesora, ali i profesor studenta i sl.).

Uredništvo *Hrvatskoga jezika* zahvaljuje Vam na razgovoru.

